

La condició humana
 Consideracions filosòfiques
 Ignasi Boada

El tema que em proposo de tractar sota el títol de “La condició humana” és d’una amplitud enorme. Cada una de les paraules que llegim a començament de les intervencions que duré a terme al llarg del dia (“Home, Paraula, Història, Naturalesa, Dimensió comunitària, Política...”) constitueixen pols on es concentra una reflexió molt antiga; una reflexió que se sustenta en milers d’anys i que ens ha permès de cisellar la idea que teníem de cada un d’aquestes paraules. El repte de recapitular els arguments més significatius que s’han articulats al voltant d’aquests grans mots és, doncs, pràcticament impossible de resoldre favorablement. En aquestes breus pàgines em limitaré a unes consideracions que necessàriament han de ser generals i que tenen per finalitat mostrar alguns temes que resulten rellevants per entendre algunes qüestions relatives a la condició humana.

En primer lloc voldria destacar una de les característiques de l’home que de manera més reiterada ha servit per determinar la seva especificitat enfront de qualsevol altre ésser vivent. Em refereixo al llenguatge. Els grans pensadors grecs havien determinat ja el llenguatge (el *logos*) com a element crucial en la definició de l’home. Aristòtil havia deixat un fórmula que resumia en bona part no només la seva manera d’entendre l’home, sinó la manera com el pensament grec l’havia interpretat. L’home és un ζῷον λόγον ἔχον (literalment: “un animal que té ‘logos’”) La paraula emprada per Aristòtil en aquesta definició –logos– conté una ambigüitat que pesa en la recepció d’aquesta definició grega en tota la tradició europea: “logos” vol dir tant “raó” com “paraula”. Per això a vegades hem posat més l’èmfasi en la determinació de l’home com a animal racional o la determinació de l’home com a *animal loquens*.

En tot cas el llenguatge és una realitat que manifesta una dimensió fonamental del l’home. Depèn de com interpretem el llenguatge interpretarem també l’home, perquè són, insisteixo, dues nocions ben solidàries. Pensadors com Sòcrates deixen en herència la idea que la paraula no només és un dels trets principals i definidors de l’home, sinó sobretot que a través de la paraula l’home té la possibilitat d’humanitzar-se.

Si partim de la idea que un dels trets característics de la condició humana és la seva capacitat de tenir accés a la paraula, no ens costarà d’entendre que també és propi de l’home la capacitat de trobar-se en silenci. Així com no podem confondre la mera articulació de sons amb el fet de parlar, tampoc hauríem de confondre el mer fet d’estar callat o de no parlar amb el fet d’estar en silenci. El silenci és el mot que fa referència a una abstenició conscient del llenguatge; a la consciència de quelcom que no pot ser abastat per una articulació lingüística i que depassa tota forma de representació. Per aquest motiu, gairebé totes les tradicions religioses han integrat no només la paraula, sinó també el silenci com a elements propis.

La tradició judeo cristiana ha aportat a Europa elements de gran potència interpretativa pel que fa a la paraula i al fet de parlar. D'entrada caldria destacar que tant pel Judaisme com el Cristianisme Déu és algú que parla. I la paraula d'aquest Déu és creativa i és reveladora. És una paraula que no només anomena la realitat sinó que en permet comprendre la seva essència. Amb tot, Europa ha viscut al llarg de la seva tradició en el convenciment que aquesta llengua original emprada per Déu en la creació del món; la llengua que manifestava l'essència mateixa de la realitat, s'havia perdut en l'inici mateix de la història. El llenguatge que parlem nosaltres és plural, històric, canviant...; i això vol dir que està tocat per la finitud i per la negativitat humanes. No hi ha cap llenguatge que ho pugui dir tot. No hi ha cap llenguatge humà que sigui imparcial i neutre. Dit altrament: tot llenguatge interpreta la realitat d'una determinada forma. Per aquest motiu, al llarg de la història hem fet l'experiència de la paraula com a condició de la comunicació humana, però també la paraula ens ha permès fer l'experiència de la incomunicació. En la condició humana hi ha, doncs, tant la capacitat de comunicar-se de manera molt matisada i rica, com hi ha també l'experiència de la incomunicació i per tant de la impossibilitat d'arribar a una comprensió compartida. En la tradició bíblica, la matriu d'aquesta situació estructural s'expressa en el mite de la torre de Babel: en la multiplicitat de llenguatges pesa una maledicció que, entre d'altres, es concreta en la incomprensió i en la violència entre els pobles. Violència i incomunicació, multiplicitat i conflicte s'assimilen com a realitats solidàries. No ens hauria d'estranyar, doncs, que una dels anhels constants de l'home europeu hagi estat recuperar una llengua comuna, pròpia a tota la humanitat que fes possible una comunicació eficaç i permetés, d'aquesta manera, deixar enrere la negativitat i la mútua incomprensió.

Sense aquesta *forma mentis* segurament hauria estat difícil que Europa acceptés amb tanta naturalitat la matemàtica moderna com a llenguatge propi de la ciència. La ciència no només respon a un desig humà de coneixement, respon també a un desig humà de pau, de concòrdia, de mútua comprensió entre les persones amb independència del seu origen cultural i social. Quan la modernitat reivindica la matemàtica com a llenguatge universal que capta l'essència de la realitat, segurament ens trobem davant d'una manifestació més de la secularització de categories teològiques.

És cert que hem sentit de manera insistent la nostàlgia d'una llenguatge universal que assegurés la unitat de la humanitat. Amb tot, l'experiència històrica ens mostra fins a quin punt l'intent de dur a terme la realització d'aquest anhel legítim pot contenir la llavor d'una violència implícita o explícita. Em refereixo al fet que la voluntat d'introduir una llengua universal ha significat sovint una operació de substitució de la realitat històrica i particular per una de diferent, per una realitat homogènia, suposadament sense arrels històriques i culturals i només aparentment neutre. Més que llenguatge universal, en realitat el que hem generat són una successió de llenguatges imperials.

Avui, el llenguatge com a vehicle d'expressió i de formació de la nostra experiència humana, sempre complexa i contradictòria, es veu fortament amenaçada per l'hegemonia d'un llenguatge científista que refusa de reconèixer qualsevol valor veritatiu a un llenguatge que no sigui merament descriptiu i suposadament objectiu. En aquest context, el lo/goj s'interpreta d'una manera molt radical com a *ratio* en detriment de la comprensió com a *loquens*.

Per altra banda, és difícil de negar que avui ens trobem davant d'una hegemonia creixent de la comunicació visual en detriment del llenguatge escrit. Les conseqüències d'aquest fenomen son difícils de calcular. D'entrada fóra bo ser conscient que suposa prendre distància del llenguatge que tradicionalment consideràvem que preparava una intel·ligència analítica, gramaticalment ordenada, crítica i reflexiva. És a dir, tot allò que hem considerat des de fa molts segles que es troba en la base de la comprensió humanista de l'home i del seu valor. Potser, com diu Raffaele Simone, la revolució dels mitjans de comunicació, la puixança de la pantalla i de la imatge, ens fa augurar l'emergència d'un home l'ull del qual serà pròpiament parlant incapaç de llegir.¹ Tenim davant nostre no tant un *homo loquens*, com un *homo videns*, per fer ús de l'expressió del pensador italià Giovanni Sartori. Segurament que una pregunta pertinent en aquest context seria si l'home, tal i com l'hem concebut sota l'influx de la gran tradició filosòfica humanista, està o no en perill. Mes encara, dit en termes globals, quin impacte té això en la comprensió que tenim de l'home, de la seva educació i de la seva realitat política?

Qui sap si la raó de fons d'aquest procés de substitució es deu al fet que “l'exercici de la visió alfabètica” (Simone 27) és més fatigós i cansat que el de la visió no alfabètica –això és: aquella que ens ofereixen les pantalles. Si tenim en compte que l'home, a banda de ser un *zwoon lo/gon e)/xon*, és també, com ens recorda George Steiner, un ésser molt mandrós, potser entendrem que les possibilitats que el llenguatge visual triomfi en detriment del llenguatge escrit són molt elevades.

En qualsevol dels casos, ni la pedagogia, ni en general la nostra cultura pot deixar de banda aquesta circumstància, perquè el que està en joc és la mateixa comprensió de l'home i de la realitat.

Ignasi Boada, setembre de 2018

¹ Simone, Raffaele, *La Terza Fase*, Laterza, roma-Bari, 2002, p- 26.